

Дарія СИРОЇД

ЦІННА ПРАЦЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МЕДІЄВІСТИКИ

Архієпископ Ігор Ісіченко. Аскетична література Київської Руси. — Харків: Акта (Харківська школа), 2005. — 386 с.

В українській медієвістиці справжня подія — на світ з'явилася нова книга архієпископа Ігоря Ісіченка¹. Це цікаве дослідження давньоруської літератури однаково може служити путівником і в середньовічних монастирських обителях, і в літературознавчій медієвістиці, бо до пошанування праці своїх попередників автор ставиться з особливою прецезійністю, що засвідчує зокрема бібліографія. Книга присвячена “пам'яті незабутнього доктора Олекси Мишанича”.

Потреба такої монографії особливо відчутна, адже через видимі та невидимі причини дослідження давньоруської літератури продовжує залишатися справою поодиноких ентузіастів. Важливим є й те, що арх. І. Ісіченко вводить до української медієвістики ряд понять, які набули визначального значення в актуальній світовій науці. Зокрема йдеться про саме поняття аскетизму — на думку автора, воно належить “до головних конструктивних елементів метатексту нашого письменства княжої доби” (с. 16). Аскетизм прочитується тут “як шлях трансформації внутрішнього світу і способу життя творця дискурсу, що визначає риторичну стратегію тексту” (с. 16), має безпосереднє відношення до “внутрішнього наміру” давньоруської літератури, яка значною мірою сповідувала засади візантійської традиції. “Візантійське богослов'я, — пише арх. І. Ісіченко, — завжди передбачало примат дослідного випробування проголошуваних ідей, примат молитви й інших актів особистої побожності автора” (с. 18). Почасті можна сказати, що візантійська, а відтак давньоруська культура, залишили для нас літературу, яка також відкривається за умови “особистої побожності” того, хто її читає й досліджує.

До корпусу текстів увійшли такі, що мають певне відношення до чернецтва, отже, переважна більшість. Серед них — “Житіє

прп. Феодосія Печерського” прп. Нестора Літописця (кін. XI — поч. XII ст.), річні статті з “Повісті врем’яних літ” 1051, 1074 і 1091 років, які стосуються заснування Києво-Печерського монастиря та Феодосія Печерського, окремі новели Києво-Печерського патерика (до 1240 р.), житійні твори про князів-страстотерпців Бориса і Гліба, “Повчання” Володимира Мономаха, ораторські та епістолярні твори, паломницька й літописна проза. Кожен з цих текстів не лише прочитується у ракурсі загальної проблеми: автор зупиняється на маловивчених аспектах тієї чи іншої пам’ятки. Скажімо, розглядає молитви у Житті Феодосія Печерського, тобто досліджує жанр у жанрі.

Динаміка, стратегічна напруга книги арх. І. Ісіченка виникає поміж аскезою, котра виводить людину “поза межі комунікативних стосунків світу”, тобто мовчанням, і словом, спрямованим на порозуміння. Це відчитується вже у назвах розділів: “Дискурсивна стратегія аскези”, “Ритм церковного уставу”, “Духовна боротьба”, “Сакралізація світу”, “Служіння слова”. За цією проблематикою стоїть час досвіду і перспективи, далеко ширший, аніж XI–XII століття, та простір, який охоплює чи не весь старий світ.

Явище аскетизму дослідник розглядає в різних культурно-релігійних вимірах. Актуальним у книзі є біблійний сенс, тобто аскетизм як духовне вдосконалення, мета якого — “віднова первісної гармонії Творця і творіння” (с. 36). Це поняття вживається у широкому розумінні “етичної домінанти християнства”, “розвитку сили заради уподібнення Христу” та у вузькому — як монашество.

Характерною прикметою цього дослідження стало відновлення співвідношень між літературними явищами та їх богословською основою. Клубок літературности розплутується до прозорих вертикалей наскрізних сенсів і тривкості найважливіших речей на світі. Так починає вимальовуватися постать, що еднає аскезу і слово: “Постать Отця Церкви реалізується в давньоруській книжності як риторична модель у комунікативних стосунках, до яких залучено читача. Письменник як носій (транслятор) слова Отця входить до комунікативного ланцюга в полі колективного (соборного) харизматичного авторитету, продукований котрим текст має за своєю природою релігійноповчальний характер. Чужі цій моделі елементи виводяться поза текст, сам

же письменник мусить долати особисту тотожність, аби ввійти до понадособистісного образу автора як носія церковного авторитету, що функціонує в параметрах патристичної традиції” (с. 140) — “Мережу комунікативних стосунків, у котрих творяться літературні тексти” (с. 168) формують монастирі. Саме ж монашество — “природній носій аскетичної доктрини християнства ... інтегрувало до своєї культури книжний текст як феномен духовного вдосконалення” (с. 171). Тобто у цьому дослідженні виразно відчитується, що розлоге земне дерево давньоруських монастирів через Слово чи у Слові формувало сакральний простір, пов’язуючи найменше з найбільшим, а високі ідеї життя формували естетику побуту. Тоді “сакральні речі або навіть їхні частини, будучи внесені в реальний світ, перетворюються на знаряддя його підкорення” (с. 201).

Автор робить спробу відкрити провіденційну перспективу історії, коли “формою звільнення сюжетів від обтяжливого впливу реального історичного контексту стає виведення їх у параметри церковного обряду. Церковний календар виявляє причетність реального історичного часу до понадреальної і непроминушої спасительної присутності в світі Божої благодати” (с. 260). Арх. І. Ісиченко досліджує зв’язок літургії та літургійних текстів з текстами літературними, характер цитування Біблії, особливо псалтиря, свідоме і підсвідоме реципіювання таких цитат і власне той аспект провіденційності, котрий вони забезпечують у літературному творі.

Тісне плетиво переживань історії, усвідомлень і само-свідомости віддзеркалені в літературі, яка теж є одним з найсильніших переживань у християнському світі. У книзі йдеться власне про логіку цієї літератури як світосприйняття, про її фундаментальне значення не лише для середньовічного світу, але й для нашого, — бо то і його фундамент. Відчитування кодів, значень, бачення семантичних зв’язків і основних подій духу становить найбільшу цінність цієї книги, що виходить поза межі історії літератури аж до історії Слова як сенсу Буття. “Метатекст літератури Київської Русі усвідомлюється як компонент культури “Доброї Новини”, євангельського сповіщення про спасіння, трансльованого Церквою до християнського народу” (с. 345).

Усі ці речі в монографії Ігоря Ісіченка конкретизовано до окремих авторів, творів, ідей, одночасно вони вкладаються у дуже переконливе узагальнення, основою якого є доцільність і виразність тлумачення. Ця монографія є неповторним і виразним голосом у розмові фахівців про давню літературу, водночас своєю інформативністю і докладністю допоможе будь-кому з читачів увійти у світ українського середньовіччя.

¹ Ігор Ісіченко – архієпископ харківсько-полтавський Української Автокефальної Церкви, відомий культурно-релігійний діяч; викладач української літератури X–XVIII ст. Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та історії Церкви в Колегії Патріарха Мстислава, дослідник давньої літератури та історії Церкви, автор книг “Киево-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII ст. на Україні” (Київ, 1990), “Історія Христової Церкви в Україні: Конспект лекцій для студентів духовних шкіл” (Харків, 1999) та “Історія Христової Церкви в Україні: Підручник для вищих духовних шкіл” (Харків, 2003), “Монашество давнього Єгипту” (Харків, 2002) тощо.